

Meer aandacht nodig voor informele schulden

VFP 2024/143

1. Inleiding

Geld lenen bij vrienden, kennissen en/of familie komt regelmatig voor. (Bijna) iedereen heeft zelf weleens geld geleend of uitgeleend. Geld lenen in de informele sfeer komt regelmatig voor. Uit het rapport 'Rondkomen en betalingsproblemen' van het Nibud uit 2022 blijkt dat meer mensen geld lenen bij vrienden of familie (9% ten opzichte van 6% in 2018).² Ook de Nederlandsche Bank (DNB) heeft onderzocht dat een op de zes huishoudens met een hypotheek het huis (deels) heeft gefinancierd door een hypotheek (lening) te nemen bij een familielid, vriend of kennis.³ 20% van de jongeren laat een rekening of Tikkie terugbetalen aan vrienden en/of familie liggen. Als jongeren met schulden er uiteindelijk toch voor kiezen om hulp te vragen, doen ze dit het vaakst bij hun naasten: ouders (50%), familie (15%) en vrienden (25%).⁴

Informele schulden zijn betaalachterstanden op leningen die worden gedaan bij mensen in het eigen sociale netwerk, denk aan familie, vrienden of kennissen.⁵ Bij informele leningen gaat het om geld dat door familie en vrienden wordt uitgeleend aan hun dierbaren (in nood).⁶ Formele schulden zijn betalingsachterstanden op leningen bij officiële instanties en organisaties.

We weten niet hoeveel mensen geld van elkaar lenen, om hoeveel geld het gaat, waarom en waarvoor het geld wordt geleend. Nooit is eerder onderzoek gedaan naar de wereld van informele schulden terwijl hulpverleners in de praktijk steeds meer zien dat informele schulden een groeiend probleem vormen. Ondanks de groeiende problematiek zijn er nog geen oplossingsrichtingen of handelingsperspectieven voorhanden.

Het Verwey-Jonker Instituut en het Kennisplatform Inclusief Samenleven hebben vernieuwend onderzoek gedaan naar de wereld van informele schulden. In dit artikel worden de belangrijkste inzichten gedeeld die van belang kunnen zijn voor het alledaagse werk van fiscale planners

1 Marjolijn Odekerken is senior onderzoeker/projectleider bij het Verwey-Jonker Instituut en Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS). Haar expertise ligt op het terrein van armoede/(informele) schulden/bestaanszekerheid en criminaliteit. Momenteel doet ze onderzoek naar hoe inwoners met een migratieachtergrond verschillend omgaan met geld, een cultuursensitieve schuldhelpverlening en de financiële zelfredzaamheid van statushouders.

2 Rapport Rondkomen en betalingsproblemen (2022) - Nibud.

3 Geld lenen van familie voor een huis populair, maar kan prijzen opdrijven (nos.nl).

4 Onderzoek Flanderijn & Panelwizard_Final.

5 Sociale Banken Nederland, 2022a, 2022b. Huck et al., 1997.

6 Huck et al., 1997.

en om ze in ieder geval meer bewust te maken van dit vraagstuk. Vragen die hierin centraal staan zijn: wat zijn ervaringen van zowel hulpbehoevenden als hulpaanbieders, om welke redenen gaan mensen informele schulden aan, wat zijn de gevolgen?⁷ en wat kunnen hulpverleners nu zelf doen?

Het vraagstuk van informele schulden is een tweezijdige medaille: het is een uiting van elkaar willen helpen en symboliseert de positieve gemeenschapswaarden die daaraan ten grondslag liggen. Het symboliseert de kracht van de gemeenschap en is een antwoord op de norm die het participatiebeleid – probeer eerst zelf een oplossing te vinden – stelt. Echter kent het vraagstuk ook een belangrijke schaduwzijde waar in dit artikel op ingegaan wordt.

2. Informele schulden groeiend probleem maar nog blinde vlek

Iedereen is bekend met de complexiteit van de formele schuldenproblematiek. Maar het vraagstuk van informele schulden is voor hulpverleners nog een blinde vlek. Tegelijkertijd blijft de groep met informele schulden onzichtbaar, vanwege de enorme schaamte.

“Het mooie aan veel van die informele schulden is dat ze vaak ontstaan doordat mensen vooruit willen komen in het leven en samen willen werken aan een toekomstperspectief. Dat ze een schuld aangaan omdat ze een bepaald perspectief voor zichzelf willen hebben en voor hun kinderen. En dat de gemeenschap er dan ook is voor je. Dat is dan ook wel iets heel moois vind ik. En negen van de tien keer helpen mensen zonder dat ze het geld terug willen. En in alle anonimiteit. Dat heb ik zelf vaak ook gedaan. Ja, dat je dan toch op die manier elkaar helpt als gemeenschap. Maar het zou natuurlijk mooier zijn als deze groep (met informele schulden) nog naar boven komt en ook zichtbaar durft te zijn.”

2.1 Verwevenheid formele en informele schulden

Formele en informele schulden zijn zeer nauw met elkaar verbonden. Uit de verhalen van inwoners komt naar voren dat informele schulden zowel oorzaak als gevolg kunnen zijn van formele schulden. Vaak ontstaat een vicieuze cirkel; om informele schulden te kunnen betalen, gaat men formele schulden aan, en vice versa.

“Dit zien we ook als er sprake is van een domino-effect, wat vaak voorkomt bij informele schulden: een verkeersboete die niet betaald kan worden, zorgt ervoor

7 Informele-schulden-een-tweezijdige-medaille-423619.pdf (kis.nl).

dat een deurwaarder langskomt. Vervolgens leidt dit weer tot informele schulden om deze formele schulden te kunnen betalen.”

De verwevenheid tussen informele en formele schulden maakt problematische schuldsituaties nog complexer. Veelal ontstaat er een keten van informele schulden. Bijvoorbeeld als men van iemand geld leent en het geld niet terug kan betalen. Dan gaat diegene vervolgens weer geld lenen van iemand anders. Of iemand leent van meerdere mensen geld, maar eigenlijk kunnen deze mensen het geld zelf niet missen en gaan vervolgens ook weer van anderen lenen. In een keten van informele schulden kunnen meerdere mensen of huishoudens betrokken raken, waarbij ze geld lenen van de een om de ander te betalen. Dit kan leiden tot een complex netwerk waarin geldstromen constant circuleren, maar waar ook veel onzekerheid is over terugbetaling.

Er is hierdoor ook sprake van een cumulatief effect. Als meerdere mensen binnen hetzelfde netwerk geld lenen en elkaar gaan vertrouwen op toekomstige betalingen, kunnen schulden zich opstapelen. Een persoon die in een keten zit, kan misschien alleen een schuld aflossen als iemand anders hen eerst terugbetaalt, wat de situatie kwetsbaar maakt.

3. Casussen

Om wat meer zicht te geven op het vraagstuk van informele schulden, worden hier verschillende casussen beschreven.

Casus 1 Man, gescheiden met drie kinderen, heeft een schuld van bijna 4000 euro. Hij leende dit geld van zijn ex-vrouw met wie hij een goede relatie had ondanks de scheiding. Hij heeft nu een groter huis en wil voor zijn kinderen een kamer inrichten. Dat geld is door zijn ex-vrouw uitgeleend met als doel om het binnen een jaar terug te betalen.

Casus 2 Man, getrouwd en heeft drie kinderen, heeft een informele schuld van 9000 euro bij familie en twee vrienden. Meneer tekende onbewust voor zijn eigen ontslag, had daardoor geen recht op een uitkering en ook geen inkomsten. Hij had wel een gezin waar hij voor moest zorgen en vaste lasten die doorliepen. Hij leende geld bij zijn vrienden en zijn familie, iedere maand van een ander familielid, tot hij een nieuwe baan vond.

Casus 3 Man, getrouwd en heeft twee kinderen, heeft een informele schuld van 4000 euro bij zijn zwager. Hij heeft dit geld geleend om te kunnen vluchten uit Yemen, nadat hij gevaar liep omdat hij niet actief soldaten wilde ronselen voor het regime.

Casus 4 Man, alleenstaand, heeft een schuld van 2200 euro bij collega's. Hij heeft dit geld geleend om de huur te betalen. Hij had al twee maanden huurachterstand en dacht dat de woningbouw dan ook het recht zou hebben om hem uit huis te zetten. Hij kan nergens anders heen, dus heeft toen alles op alles gezet om de huurschuld te betalen.

Casus 5 Vrouw, gescheiden met een kind, heeft een informele schuld van bijna 2000 euro bij haar ouders. Zij heeft dit geld geleend om de slaapkamer van haar zootje aan te pakken. Anders kon het weleens zo zijn dat hij uit huis geplaatst zou worden omdat het thuis niet veilig en leefbaar genoeg was.

Casus 6 Vrouw, gescheiden met twee kinderen. Zij heeft 3000 euro geleend van haar vader, omdat ze veel juridische kosten heeft en daarnaast haar auto stuk ging. Ze wil geen formele schulden maken omdat ze bang is dat ze dan haar kinderen kwijtraakt.

4. Diverse groepen

Informele schulden komen voor in alle groepen van de samenleving maar de volgende subgroepen kwamen vaak naar voren:

- mensen met uitkeringen en financiële problemen;
- alleenstaande moeders (met kinderen);
- alleenstaande ouderen;
- mensen die ingrijpende levensgebeurtenissen zoals een scheiding of het overlijden van een familielid hebben meegemaakt;
- mensen met psychische problemen;
- gezinnen met verslavingsproblemen;
- nieuwkomers (asielzoekers, vluchtelingen en statushouders);
- slachtoffers van de Toeslagenaffaire;
- jongeren.

5. Waarom informele schulden?

De redenen waarom mensen informele schulden hebben zijn uiteenlopend. Er worden vier elementen onderscheiden: culturele achtergrond, financiële omstandigheden, drempels naar formele hulp en systemische elementen.

5.1 Culturele achtergrond

“Binnen specifieke gemeenschappen, zoals Marokkaanse, Turkse, Syrische, Iraakse, Palestijnse en Egyptische Nederlanders, zien we dat mensen eerst proberen hun eigen spaargeld en buffers te gebruiken. Als dat niet genoeg is, richten ze zich op informele schulden bij familie en vrienden als een eerste stap bij het aanpakken van financiële uitdagingen. De invloed van cultuur en gemeenschap speelt hier een grote rol.”

Hier gaat het om elementen uit een collectivistische cultuur zoals een gemeenschapszin waarbinnen men elkaar helpt, familieproblemen zelf willen oplossen of het verlenen van financiële bijstand aan familieleden in het buitenland. Culturele verschillen spelen ook een rol bij het omgaan met financiële problemen. Armoede en schulden zijn een taboe binnen bepaalde gemeenschappen,⁸ wat kan leiden tot het uitstellen van formele hulp. Schaamte speelt zo een rol in het ontstaan en voortbestaan van informele schulden, zowel bij mensen met schulden als bij schuldeisers (die informeel geld hebben uitgeleend aan naasten). Binnen de moslimgemeenschap spelen bijvoorbeeld culturele elementen een rol bij het maken van informele schulden. Zoals het feit dat moslims geen leningen met rente mogen aangaan. In sommige gemeenschappen of landen zijn informele leningen gangbaarder en worden deze gezien als onderdeel van onderlinge steun, vaak zonder rente en met flexibelere voorwaarden.

5.2 Financiële omstandigheden

Informele schulden raken de bestaanszekerheid in brede zin. Het is voor een grote groep een kwestie van overleven als zij deze schulden maken, bijvoorbeeld voor mensen waarbij het bestaansminimum ontoereikend is. Schrijnende situaties zoals huisuitzettingen kunnen aanleiding zijn om informeel geld te lenen. Mensen gaan informele schulden vaak aan uit noodzaak: om de rekeningen te kunnen blijven betalen of de dekking van (alledaagse) huishoudelijke kosten.

“Je komt er gewoon niet goed mee rond tegenwoordig. Dus wat je ziet is dat die mensen die al in de schulden zitten, vaak ook lenen bij anderen om enigszins rond te komen om gewoon een beetje een okay leven te hebben. Daarin zie je een hele duidelijke link, dus dat mensen die leefgeld ontvangen eigenlijk met dat leefgeld gewoon echt niet rondkomen en dus geld gaan lenen om iets meer ruimte te ervaren.”

Ouders proberen bijvoorbeeld de kosten van hun kinderen te dekken (zoals verkeersboetes of voor hun studie). Jonge stellen hebben bijvoorbeeld extra financiële ondersteuning nodig indien ze verloofd of getrouwd zijn en willen gaan samenwonen. Ze lenen dan vaak geld bij familie of vrienden om hun woninginrichting te kunnen bekostigen. Nieuwkomers, vooral herenigde gezinnen, ervaren financiële druk vanwege kosten gerelateerd aan hereniging, zoals reiskosten of kosten voor de vlucht. Informele leningen binnen lokale gemeenschappen, religieuze instellingen en families worden vaak gebruikt om deze kosten te dekken. Verslavingen, van de persoon zelf of van een familielid, zijn soms ook redenen om informeel te lenen. Het kan gaan om de bekostiging van deze verslavingen en/of om de financiële problemen die door deze verslaving zijn ontstaan.

5.3 Drempels naar formele hulp

Opvallend is dat de hoge drempels die ervoor zorgen dat mensen niet op formele (schuld-)hulpinstanties durven te vertrouwen, een drijvende kracht zijn voor het aangaan en in stand houden van informele schulden. Mensen met informele schulden ervaren verschillende drempels die de (toegang) naar formele (schuld)hulpverlening belemmeren.

Soms zijn informele schulden een gevolg van *het gebrek aan financiële en/of digitale vaardigheden* om (financiële) hulp te zoeken.

Of onbekendheid met het financiële systeem en de formele route naar hulp. Een grote groep weet niet waar en hoe ze formele hulp kunnen inschakelen. Gebrek aan kennis van het formele hulpaanbod en financiële fondsen kan leiden tot het aangaan van informele schulden.

Ook vermijden sommige inwoners formele hulp, ook indien bijvoorbeeld sprake is van een verplichte interventie door hulpinstanties bij betaalachterstanden of ze schakelen zelf informele hulp in. Het valt op dat er onder inwoners weinig vertrouwen is in formele organisaties. Zo hebben velen negatieve ervaringen uit het verleden waarin ze met wantrouwen zijn behandeld. Ook de Toeslagenaffaire en incidenten van discriminatie hebben hier invloed op gehad. De heersende onbekendheid met en beeldvorming omtrent formele hulp gaat vaak gepaard met angst om deze hulp in te schakelen. Sommige mensen zijn niet vertrouwd met de werking van de gemeente, wat angst en onzekerheid kan veroorzaken wanneer ze formele hulp zoeken. Ook heerst er angst voor mogelijke consequenties van hulpvragen, zoals problemen met uitkeringen of het uithuisplaatsen van kinderen. Vluchtelingen tonen vaak terughoudendheid in het zoeken van hulp bij formele instanties vanwege verblijfsstatuszorgen. Men ervaart daarnaast bij formele instanties soms een gebrek aan persoonlijke aandacht, terwijl ze juist met specifieke gevoelens, trauma's of moeilijke omstandigheden zitten. Formele instellingen zouden zich vaak richten op het behandelen van symptomen en het aanpakken van gevolgen van problemen, in plaats van de onderliggende oorzaken. Ook missen inwoners bij formele instanties soms culturele sensitiviteit en in sommige gevallen ervaren ze discriminatie en stereotypering.

“Mensen rennen nu weg van het systeem en zoeken andere oplossingen voor hun problemen.”

5.4 Systemische elementen

Er zijn verschillende elementen op het niveau van het systeem die informele schulden maken stimuleren.

5.4.1 Disbalans participatiesamenleving

Inwoners benadrukken bijvoorbeeld dat de ‘wens om een participatiesamenleving’ feitelijk het belang van informele hulp benadrukt, maar dat het systeem – voor diegenen die eerst zelf hulp zoeken in eigen kring – een nadelig effect heeft.

8 Achahchah & Cadat 2014.

“De overheid hamert op de zelfredzaamheid, voor elkaar klaarstaan en dat leden van gemeenschappen elkaar helpen. Dit is de participatiesamenleving. Informele schulden zijn een mooi voorbeeld waar de burgers voor elkaar klaarstaan. Alleen wanneer het fout gaat (iemand met informele schulden heeft het moeilijk) is er geen sociaal vangnet. De overheid en samenleving schieten tekort in het helpen van mensen die juist bouwen op de participatiesamenleving.”

5.4.2 *Gebrek aan (structurele) oplossingen bij informele schulden*

Oplossingsrichtingen en concrete handelingsperspectieven ontbreken. Het huidige systeem is nog niet ingericht om informele schulden in goede banen te leiden en problematische informele schulden aan te pakken. Informele schulden zijn veelal mondelinge afspraken, en dit kan tot veel onduidelijkheid leiden. Het zijn geen formele overeenkomsten: er zijn geen schriftelijke contracten of juridische garanties, wat kan leiden tot misverstanden over de voorwaarden, bedragen en terugbetalingstermijnen. In schuldrjecten wordt ingezet op formele schulden. Er is doorgaans geen oog en er zijn geen passende hulpvormen voor de informele schulden die mensen kunnen hebben. Informele schulden passen alleen in een schuldregeling als ze formeel zijn vastgelegd, bijvoorbeeld bij de notaris; maar dit is vaak niet het geval. Ook weten hulpverleners niet altijd hoe ze met deze schulden om moeten gaan. Het is daarom belangrijk dat hulpverleners meer kennis hebben over informele schulden, en dat deze schulden in het schuldhulpverleningstraject kunnen worden meegenomen.

5.4.3 *Inefficiënte samenwerking tussen formele en informele (schuld)hulpinstanties*

De samenwerking tussen formele en informele (schuld)hulpinstanties is nog niet efficiënt en gelijkwaardig. Er is onder zelforganisaties sterke behoefte aan het verbeteren van de samenwerking met formele instanties.

5.4.4 *Bestaande structuren houden informele schulden in stand*

Ten slotte houden zowel werkwijzen als wet- en regelgeving informele schulden in stand. Specifiek in het geval van nieuwkomers, is de wijze waarop het inrichtingskrediet geregeld is soms aanleiding om informele schulden in stand te houden. Voorheen was het inrichtingskrediet vaker een gift, nu betreft het een lening. Gemeenten variëren daarnaast ook sterk in vergoedingen en compensaties voor het inrichten van een huis. Inwoners geven aan dat problemen – te weinig geld voor het inrichten van een huis – zich opstapelen waarbij naast informele schulden ook formele schulden worden gemaakt.

6. **De gevolgen zijn enorm**

De gevolgen die informele schulden op mensen hebben, zijn aanzienlijk. De verhalen laten zien dat informele schulden veel impact hebben op het zelfbeeld, de eigenwaarde en waardigheid van individuen. Daarmee krijgt het principe van ‘eigen schuld, dikke bult’ bij informele schulden een nog diepere lading. Sommige mensen leiden een dubbel leven. Waar het voor mensen al een hele stap is om hulp te zoeken als ze formele schulden hebben, is dit nog sterker het geval bij informele schulden. Het praten over informele schulden is nog een brug verder dan openlijk uitkomen voor je formele schulden. Formele schulden overkomen je, bijvoorbeeld omdat je de energierekening niet kan betalen. Maar informele schulden maak je zelf, ‘je bent zelf naar iemand toegestapt’. De gevolgen van informele schulden blijven niet alleen beperkt tot het individu, maar kunnen ook impact hebben op de familie of gehele gemeenschap. De impact van informele schulden is immens, zeker ook waar ‘informele deurwaarders’ zich schuldig maken aan onhebbelijke praktijken, en mensen intimideren en bedreigen. Mensen met schulden worden dan onder druk gezet en zien vaak geen uitweg meer.

“Ik heb daar bijvoorbeeld geld geleend van familie en ik schaam me gewoon om af en toe een keer een drankje te doen of een keer naar de McDonalds te gaan met mijn kind. Omdat ik dan denk dat zij denken hè? Naar de McDonalds kan je wel maar mijn geld terugbetalen niet? Ze voelen meer verantwoordelijkheid maar hun hele leven wordt erdoor belemmerd, omdat ze dus continu het gevoel hebben dat ze op eieren moeten lopen en dat is natuurlijk best wel een heel naar gevoel. Oh, er wordt over mijn schouders heen meegekeken met hoe ik mijn leven leid. Dus je bent afhankelijk.”

De gevolgen van informele schulden zijn uiteenlopend en zijn als volgt onder te verdelen:

- Sociale relaties.
- Gezondheid en welzijn.
- Veiligheid.
- Impact op participatie.
- Informele arbeid en criminaliteit.

Hierna worden ze nader toegelicht.

6.1 **Sociale relaties**

De impact die informele schulden hebben op sociale relaties is enorm. Aangezien het bij informele schulden vaak om mondelinge afspraken gaat, leidt het regelmatig tot onduidelijkheid of misverstanden: “Was het geld nou geleend, of mag ik het houden?” Het kan leiden tot gespannen relaties, ruzies binnen de sociale kring en zelfs tot (huiselijk) geweld. De impact reikt verder dan alleen op het niveau van individuen. Een voorbeeld is een zus die geld leent bij haar zus, terwijl hun echtgenoten dit niet weten. Vervolgens kunnen de schulden niet worden te-

rugbetaald en ontstaat een conflict tussen de zussen, tussen het echtpaar en tussen de zwagers. Zo raakt de hele familie erbij betrokken.

“Het is echt een medaille met twee kanten. Dus het kan familiebanden versterken, omdat je daarmee aantoonst: ‘hè, wij zijn er voor elkaar en we supporten elkaar, no matter what, zeg maar’. Het kan mega versterkend zijn en het kan echt familiebanden kapot maken of vriendenrelaties kan het kapot maken.”

6.2 Gezondheid en welzijn

Formele maar juist ook informele schulden hebben een grote invloed op de gezondheid en het welzijn van mensen. Informele schulden leiden tot zeer veel (chronische) stress. Een hulpverlener vertelt dat een cliënt door een gokverslaving een schuld had opgebouwd, en hij had beloofd aan de schuldeisers dat er geld zou binnenkomen en dat hij de schuld zou afbetalen. Vervolgens kwamen de schuldeisers bij hem verhaal halen. Deze man voelde zoveel spanning en druk dat hij vervolgens in het ziekenhuis is beland met gezondheidsklachten. In het geval van informele schulden heerst veel meer de opvatting van “ik heb schuld aan”, “ik ben op iemand afgestapt”.

“Informele schulden daar ben je zelf schuldig aan”, “intrinsiek voelt het zwaarder”.

6.3 Veiligheid

Bewindvoerders en schuldhelpverleners krijgen regelmatig te maken met cliënten die last hebben van oneigenlijke druk, bedreigingen en agressie en geweld. Veel respondenten vertellen dat er een duistere informele incasso-praktijk bestaat waarbij informele deurwaarders mensen onder druk zetten. Inwoners hebben dan koste wat het kost op dat moment geld nodig om af te betalen. Die spanning, druk en onmacht bij bewoners zien bewindvoerders en schuldhelpverleners vaak. In sommige situaties raken mensen ook gewond.

“We kennen ook casussen, waarin er ook daadwerkelijk sprake is geweest van bedreiging. Dat mensen letterlijk voor de deur komen staan als een soort, wij noemen dat informele deurwaarders, en hun geld terugeisen en ook op een vrij bedreigende manier. Ja, het kan dus ook zorgen voor hele onveilige situaties.”

“Ze worden soms echt achtervolgd door mensen die nu eindelijk hun geld willen hebben. Dus de druk is heel erg hoog. Dus het is een combinatie van druk, maar ook een soort ereschuld van ja, je moet natuurlijk wat je leent, dat moet je terugbetalen.”

6.4 Impact op participatie

Informele schulden kunnen leiden tot belemmeringen in de educatie van kinderen (en later mogelijk ook arbeidsdeelname en economische zelfstandigheid), omdat finan-

ciële middelen beperkt zijn en prioriteiten verschuiven. Zo vertelde een respondent dat informele schulden ervoor kunnen zorgen dat kinderen niet gaan studeren of een “goedkopere” opleiding gaan doen. Dit is uit angst om schulden te maken of uit angst dat de schulden niet terugbetaald kunnen worden. Niet alleen bij jongeren, maar bij iedereen die informele schulden niet kan terugbetalen, kan dit een grote impact hebben op hun leven.

6.5 Informele arbeid en criminaliteit

Men ziet geen andere uitweg: er is geen mogelijkheid om informele schulden mee te laten nemen in een schuldregering. Er zijn geen hulpvormen die passen bij de hulpbehoeften. Er is geen perspectief. Soms kunnen informele schulden er dan ook toe leiden dat men gedwongen wordt de stap te zetten naar het informele circuit op de arbeidsmarkt. Sommigen gaan de prostitutie in of nemen zwart werk aan om aan hun financiële verplichtingen te voldoen, wat juridische consequenties kan hebben. Sommige inwoners, bijvoorbeeld jongeren met (ouders met) schulden gaan soms het criminele pad op. Ze besluiten bijvoorbeeld om ‘snel’ geld te verdienen door bijvoorbeeld een pakketje weg te brengen. Indien zo’n actie mislukt, hebben ze vaak snel geld nodig. Ze proberen dan informeel geld te lenen om bijvoorbeeld hun criminele opdrachtgever af te betalen.

Bovengenoemde gevolgen zijn niet los van elkaar te zien, maar hangen met elkaar samen. Informele schulden hebben een escalerende werking waarbij meerdere problemen op verschillende leefgebieden elkaar versterken en in stand houden.

7. Aanbevelingen

De wereld van informele schulden is nog een blinde vlek en de doelgroep is onzichtbaar. De praktijk signaleert echter een groeiend probleem. Informele schulden hebben een nauwe relatie met (het ontbreken van) bestaanszekerheid in brede zin. Het is van belang om als het gaat over (formele) schulden ook altijd oog te houden voor informele schulden. We kunnen deze type schulden niet meer negeren. De impact die informele schulden op mensen kan hebben is enorm (zoals de invloed die het heeft op het zelfbeeld, autonomie en waardigheid van mensen). Des te belangrijker is het om informele schulden boven de radar te krijgen, inwoners te begeleiden en te empoweren om hulp te zoeken bij deze schuldenvorm. En tegelijkertijd ook hulpverleners te informeren over dit complexe vraagstuk, bij hen bewustwording te creëren over de achtergrond en impact ervan én hen handelingsperspectief te bieden waarmee zij in hun alledaagse werk hiermee kunnen omgaan.

In het onderzoek zijn zeven aanbevelingen gedaan voor ministeries, gemeenten en andere stakeholders, waaronder zelforganisaties, formele (schuld)hulpinstanties, vrijwilligers, beleidsmakers en professionals.

1. Zet in op **kennisvermeerdering, bewustwording en educatie** voor inwoners én professionals, vrijwilligers en andere hulpverleners (zoals voorlichtingsbijeenkomsten of een campagne).
2. Maak informele schulden **onderdeel van het thema bestaanszekerheid**: neem als overheid een actieve rol om het thema op de agenda te zetten, stimuleer gemeenten om informele schulden te signaleren, etc.
3. Maak ruimte voor een **diversiteitssensitieve aanpak**.⁹
4. **Verbeter de toegang tot formele (schuld)-hulpinstanties**: investeer in digitale vaardigheden en draag zorg voor eenvoudige routes richting hulp.
5. **Versterk de samenwerking tussen formele en informele (schuld)hulpinstanties**. Zorg bijvoorbeeld voor een laagdrempelige samenwerking en organiseer structurele overlegmomenten.
6. Bied **ondersteuning** bij informele schulden. Wijs inwoners bijvoorbeeld op het belang van duidelijke afspraken en het vastleggen ervan: welk bedrag is geleend, bij wie en onder welke voorwaarden?
7. **Investeer in diepgaand kwantitatief en kwalitatief onderzoek** naar informele schulden onder de brede bevolking. Breng de aard en omvang van informele schulden in kaart, ga na hoe de gehele groep van mensen met informele schulden dit beleeft, en onderzoek wat mogelijke oplossingsrichtingen zijn.

“Hoe groot het probleem daadwerkelijk is, is nog onbekend. We weten uit onderzoek naar formele schulden dat de cijfers nog maar het topje van de ijsberg zijn. Veel formele schulden blijven onder de radar. Dit geldt in nog grotere mate voor informele schulden.”

8. Wat kan jij als fiscale planner doen?

- **Wees je bewust van de wereld van informele schulden en wat dit voor betekenis heeft voor inwoners**

Heel concreet betekent dit dat bijvoorbeeld een hulpverlener die tijdens een gesprek met een cliënt hoort dat er naast formele schulden ook hoge informele schulden zijn, begrijpt dat dit samen kan hangen met gemeenschapswaarden. Dat het willen terugbetalen van geld aan diens oom op dat moment het belangrijkste kan zijn. Maar ook

⁹ Het Verwey-Jonker Instituut en het Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS) voeren momenteel samen met Inspraakorgaan Turken in Nederland, Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders, Stichting Ocan, de NVVK, Divosa en de Alliantie Vrijwillige Schuldhulp (AVS) een praktijkgericht onderzoek uit naar wat concrete tips en elementen zijn van een diversiteitsensitieve schuldhulpverlening (daarmee wordt in dit onderzoek bedoeld dat de schulddienstverlening goed is aangesloten op de leefwereld van inwoners met een migratieachtergrond). De resultaten van dit onderzoek worden verwacht in mei 2025. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met projectleider Marjolein Odekerken: modekerken@verwey-jonker.nl.

het besef dat het überhaupt open zijn over het hebben van formele schulden al een hele grote stap is voor iemand. Daarnaast is het zinvol om oog te hebben voor de culturele en financiële achtergronden die een rol spelen bij of rondom informele leningen/schulden, zoals de betekenis van het aangaan van leningen en saneringskredieten binnen een bepaalde gemeenschap. Begrip voor de culturele normen en waarden is essentieel.

- **Wees je bewust van de schaamte en het taboe rondom informele schulden en let op signalen die hierop kunnen wijzen**

Als hulpverlener heb je vaak een onderbuikgevoel tijdens een gesprek met een inwoner. Ondanks dat informele schulden veelal niet meegenomen worden in een schuldsaneringstraject (of niet de ideale oplossing zijn omdat de schuldeiser, bijvoorbeeld een oom maar een bepaald percentage terugkrijgt en dit de verstandhouding kan beïnvloeden), is het wel zinvol om het bespreekbaar te maken.

- **Ondersteun bij informele schulden**

Informele schulden vormen een wezenlijk onderdeel van het leven van inwoners en het heeft ook iets bekrachtigens. Het willen voorkomen is niet altijd de juiste oplossing, maar veel meer het inzetten op preventie. Wijs inwoners op het belang van duidelijke afspraken en het vastleggen ervan: welk bedrag is geleend, bij wie en onder welke voorwaarden? Of faciliteer een (bemiddelend) gesprek tussen de inwoner en de familie of bureu. Kijk daarbij ook naar mogelijkheden om afspraken op papier te zetten, door bijvoorbeeld gebruik te maken van het formulier van het Nibud: Geld lenen en waar je op moet letten.

Stappenplan om als fiscale planner met iemand met informele schulden om te gaan

Het oplossen van informele schulden—schulden die je hebt bij vrienden, familie, of privépersonen zonder formele overeenkomst—kan gevoelig zijn, omdat deze relaties vaak persoonlijk zijn. Hier zijn enkele stappen die je als hulpverlener kan volgen om dergelijke schulden van inwoners effectief aan te pakken:

1. Normaliseren en bewustwording

- **Normaliseer** het hebben van informele schulden, het kan iedereen overkomen.
- **Ben je ervan bewust** dat informele schulden gepaard gaan met schaamte, taboe, wantrouwen en emoties en laat dit ook terugkomen in de manier waarop je iemand **bejegt**.

2. Wees open en eerlijk

- **Communicatie is cruciaal**. Laat de inwoner aan degenen aan wie hij/zij het geld verschuldigd is,

vertellen dat hij/zij de schuld wilt afbetalen, ook als ze dat niet meteen kunnen doen.

- **Wees transparant over de situatie.** Laat de inwoner de ruimte nemen om aan zijn/haar schuldeiser uit te leggen waarom hij/zij niet eerder heeft kunnen betalen of waarom hij/zij nu nog niet kan betalen.

3. Maak een afbetalingsplan

- **Stel een plan voor om de schuld af te lossen.** Dit kan een vast bedrag per maand zijn, afhankelijk van wat de inwoner kan missen.
- **Schriftelijke afspraken.** Als de relatie informeel is, kan het helpen om afspraken toch op papier te zetten. Dit voorkomt misverstanden in de toekomst.

4. Stel prioriteiten

- Als de inwoner meerdere (formele en informele) schulden heeft, kijk dan samen welke **prioriteit** hebben. Dit kan afhangen van het type schuldeiser (privaat), de druk die wordt uitgeoefend door schuldeisers of de persoonlijke impact van de schuld.
- Kijk naar mogelijkheden om afspraken te maken met schuldeisers om bijvoorbeeld een formele schuld even te **bevriezen** zodat er ruimte kan ontstaan om een informele schuld af te lossen. Communiceer duidelijk met andere schuldeisers, zodat ze begrijpen waarom het langer kan duren. Schuldhulpverleners hebben hier al positieve ervaringen mee.

5. Stel realistische doelen

- Zorg ervoor dat je samen een **afbetalingsplan** maakt dat de inwoner daadwerkelijk kan volhouden en wat de inwoner kan missen (zodat hij/zij niet weer van andere geld hoeft te lenen). Zelfs als het een klein bedrag is, laat het zien dat de inwoner zijn/haar best doet om de schuld af te lossen.

6. Overweeg schuldhulpverlening

- Als de informele schuld onderdeel is van bredere financiële problemen, kun je samen met de inwoner overwegen om **hulp te zoeken bij een schuldhulpverlener**. Zij kunnen de inwoner helpen om de financiën te structureren en afspraken te maken met schuldeisers.
- Laat een schuldhulpverlener kijken of hij/zij ruimte kan vinden om een informele schuld mee te nemen in een traject (indien de inwoner en schuldeiser akkoord zijn). Schuldhulpverleners hebben ook hier al positieve ervaringen mee.

7. Faciliteer een bemiddeld gesprek

- Door de inwoner **eerlijk en proactief** te laten handelen, voorkom je dat de relatie tussen de inwoner en de schuldeiser verder beschadigd raakt en vergroot je de kans dat de schuldeiser bereid is om mee te werken aan een oplossing.
- Nodig de inwoner en zijn/haar schuldeiser (oom, tante, buurvrouw etc.) uit voor een **bemiddelend gesprek**.

8. Bied alternatieve compensatie aan

- Als de inwoner financieel niet in staat is om de schuld terug te betalen, kun je overwegen om de inwoners een **alternatieve vorm van compensatie** aan te laten bieden. Dit kan in de vorm van diensten zijn, zoals hulp met klussen of iets anders waar de schuldeiser baat bij heeft. Belangrijk is om hier met de schuldeiser duidelijke afspraken over te maken.

9. Onderhandel over kwijtschelding

- In sommige gevallen is het mogelijk om te onderhandelen over een **gedeeltelijke kwijtschelding van de schuld**, vooral als je duidelijk maakt dat de inwoner moeite heeft om het volledige bedrag terug te betalen. Dit is een gevoelige kwestie en hangt sterk af van de relatie en omstandigheden.

10. Wees geduldig en respectvol

- Het oplossen van informele schulden kan tijd kosten, vooral als er emoties bij betrokken zijn. Zorg ervoor dat je altijd respectvol blijft in je communicatie en laat de inwoner verantwoordelijkheid voor zijn/haar informele schulden nemen.

Informatie: MOdekerken@verwey-jonker.nl